

PROFILAKTIKA INSPEKTORLARINING QASDDAN ODAM O'LDIRISH JINOYATLARI MAXSUS PROFILAKTIKASINI TASHKIL ETISH FAOLIYATINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Vahobjonov Dilmurod Dilshodovich

*O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi,
Huquqbuzarliklar profilaktikasi faoliyati
kafedrasi o'qituvchisi.*

Xudoyqulov Eldorbek Abdunabi o'g'li

*IIV Akademiyasi 3-o'quv kursi,
317 guruh kursanti.*

Annotatsiya: Mazkur maqolada profilaktika inspektorlarining qasddan odam o'ldirish jinoyatlarining maxsus profilaktikasini tashkil etish faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Maxsus profilaktika chora-tadbirlarining mazmuni, ularni qo'llash mexanizmlari hamda jinoyat sodir etishga moyil shaxslar bilan olib boriladigan individual va manzilli ishlarning ahamiyati yoritib beriladi. Shuningdek, kriminogen omillarni aniqlash, xavf guruhiga kiruvchi shaxslar bilan ishlashda profilaktika inspektorlarining vakolatlari va mas'uliyati ochib beriladi. Maqola qasddan odam o'ldirish jinoyatlarining oldini olish samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: profilaktika inspektori, maxsus profilaktika, qasddan odam o'ldirish, individual profilaktika, xavf guruhi, kriminogen omillar, huquqbuzarliklarning oldini olish.

Jamiyatda jamoat xavfsizligini ta'minlash va inson hayotini muhofaza qilish huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatining eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, shaxs hayotiga qarshi qaratilgan og'ir jinoyatlar, xususan, qasddan odam o'ldirish jinoyatlari jamiyat barqarorligiga jiddiy tahdid soladi. Ushbu jinoyatlarning oldini olishda umumiy profilaktika bilan bir qatorda maxsus profilaktika chora-tadbirlarini samarali tashkil etish alohida ahamiyat kasb etadi.

Qasddan odam o'ldirish jinoyatlarining maxsus profilaktikasi, asosan, jinoyat sodir etishga moyil, nizoli vaziyatlarda tezkor va tajovuzkor xatti-harakatlarga beriluvchi shaxslar bilan manzilli ishlashga qaratilgan bo'lib, bu jarayonda profilaktika inspektorlarining roli beqiyosdir. Ular hududlardagi kriminogen vaziyatni chuqur tahlil qilish, xavf guruhiga kiruvchi shaxslarni aniqlash va ular bilan individual profilaktik suhbatlar o'tkazish orqali og'ir jinoyatlarning barvaqt oldini olishga xizmat qiladi.

Mamlakatimizda davlat va jamiyat manfaatlarini himoya qilish, fuqarolarning huquq va erkinliklarini ta'minlash, fuqarolarning qalbida milliy g'oya, milliy

mafkura, o'z vataniga mehr-sadoqat tuyg'usini uyg'otish, o'zligini anglash, milliy va umumbashariy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, ota-bobolarimizning asrlar davomida to'plagan hayotiy tajribasi, diniy ahloqiy, ilmiy, adabiy qarashlarini ifoda etadigan ma'naviyatimizni fuqarolarimiz ongiga sindirilib borilishi ustuvor vazifalardan biridir. Shu bois mazkur masalalarda amalga oshirilishi lozim bo'lgan ishlarni to'g'ri va samarali tashkil etish va amalga oshirilishini ta'minlash, jamiyatda uchraydigan salbiy ijtimoiy illatlarni oldini olish, ularning sabab va sharoitlarini bartaraf etishda ichki ishlar organlari jumladan profilaktika inspektorlarining oldiga ma'suliyatli vazifalar yuklatilgan.

Ichki ishlar organlari, bevosita profilaktika xizmatlari tizimida amalga oshirilgan islohotlar huquqbuzarliklarning maxsus profilaktikasini takomillashtirish, uning eng ilg'or usullarini yaratish va amaliyotga joriy etish ushbu yo'nalishda yuqori samaradorlikka erishishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ydi. O'tkazilgan keng ko'lamli islohotlar huquqbuzarliklar profilaktikasi siyosatini tubdan o'zgartirdi.

O'zbekiston Respublikasining "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi 2014 yil 14 maydagi qonunining qabul qilinishi islohotlarning uzviy davomi sifatida huquqbuzarliklar profilaktikasini yanada takomillashtirdi va yuqori bosqichga olib chiqdi. Ta'kidlash joizki, ichki ishlar organlari jumladan, profilaktika inspektorlari boshqa huquq-tartibot idoralari qatori asosan maxsus profilaktika ishlarini tashkil etadi va olib boradilar. Bu esa kriminogen holatlarni o'z vaqtida aniqlash, ushbu kriminogen holatlarni keltirib chiqaruvchi sabab va sharoitlarni hisobga olish hamda ularni bartaraf qilish borasidagi ishlarni yo'lga qo'yish, jinoyat sodir etishga moyil shaxslar bilan yakka tartibda ish olib borish kabilarda namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, muntazam ravishda jinoyatchilikka oid axborotlarni jamlash, tahlil qilish va hokimiyat organlari hamda jamoatchilikni bu haqda xabardor etish ham ichki ishlar organlarining vazifasiga kiradi.

Ichki ishlar organi tayanch punktlarida xizmat olib boruvchi profilaktika inspektorlarining faoliyati rivojlangan davlatlar tajribalari va maxalla institutini inobatga olgan holda tashkil etilgan bo'lib, bugungi kunda jamiyatda jamoat tartibini saqlash, fuqarolar xavfsizligini ta'minlash, jinoyatlarning oldini olish kabi bir qancha vazifalarni bajarib kelmoqda. IIO tayanch punktlari kelajakda huquqbuzarliklarni oldini oladigan, unga qarshi kurashadigan maskan bo'libgina qolmay, xalqimizning huquqiy savodxonligini oshiradigan, yoshlarimiz o'rtasida do'stlik, birdamlik hamda Vatanga bo'lgan sadoqatni mustahkamlaydigan dargohga aylanishi kerak.

Ushbu IIO tayanch punktlarida profilaktika inspektorlari huquqbuzarliklarning maxsus profilaktikasini tashkil etishdan maqsadi biriktirilgan hududida tezkor vaziyatni barqarorlashtirish, huquqbuzarlik va jinoyatchilikning oldini olish,

huquqbuzarliklar profilaktikasini tashkil etish va amalga oshirish sodir etilgan jinoyatlarni o'z vaqtida fosh etishdan iboratdir. Maxsus profilaktik tadbirlarni huquq-tartibotni ta'minlash, respublikadagi ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy kriminogen vaziyatning barqarorligini ta'minlash, huquqbuzarliklarning profilaktikasi borasidagi ishlarni samaradorligini oshirish, diniy ekstremistik oqim tarafdorlarini aniqlash, pasport tizimi, respublikaga chet el fuqarolarining kelishi va ketishi tartibini mustahkamlash, noqonuniy ravishda saqlanayotgan qurollarni aniqlash va giyohvand moddalarning noqonuniy aylanishiga qarshi kurashish maqsadlarida o'tkaziladi.

Shu bilan birga, maxsus profilaktik tadbirlar – bugungi kunda yoshlarni ta'lim olish jarayoniga alohida e'tibor qaratish, kasb-hunar kollejlarni bitirib, mutaxassislikga ega bo'lgan yoshlarni ish bilan ta'minlash hamda ularning doimiy ish bilan band bo'lishini nazorat qilish kabi faoliyatni ommaviy axborot vositalari tomonidan turli mavzularda fuqarolarning huquqiy ongi va saviyasini oshirishga qaratilgan targ'ibot-tashviqot va tushuntiruv ishlari olib borilishida ham ko'rishimiz mumkin.

Profilaktika inspektorlari o'zlariga birlashtirilgan xududda huquqbuzarliklarning maxsus profilaktikasini amalga oshirishda ko'pincha alohida rahbariyatning buyruq, ko'rsatma va kelishilgan rejalari asosida o'tkazilishi va asosan ilgari sudlangan, surunkali ichkilikbozlik va giyohvandlikka muhtalo bo'lganlar, voyaga yetmagan huquqbuzarlarga yo'naltirilganligi o'ziga xosligini belgilaydi.

Qasddan odam o'ldirish jinoyatlari shaxs hayotiga qarshi qaratilgan eng og'ir va ijtimoiy xavfli jinoyatlar toifasiga kiradi. Ushbu jinoyatlarning sodir etilishi jamiyatda huquqiy barqarorlikka putur yetkazadi, fuqarolarning davlat va huquqni muhofaza qiluvchi organlarga bo'lgan ishonchini susaytiradi hamda ijtimoiy muhitga chuqur salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli mazkur jinoyatlarning oldini olish masalasi nafaqat huquqni muhofaza qilish organlari, balki butun jamiyat oldidagi dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Kriminologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, qasddan odam o'ldirish jinoyatlari ko'pincha maishiy nizolar, oilaviy kelishmovchiliklar, spirtli ichimliklarni suiiste'mol qilish, agressiv xulq-atvor, ijtimoiy nazoratning sustligi hamda shaxsning psixologik beqarorligi bilan bog'liq holda sodir etiladi. Bunday omillar jinoyat sodir etishga moyil muhitni shakllantiradi va ularni erta bosqichda aniqlash maxsus profilaktikaning asosiy vazifasi hisoblanadi.

Maxsus profilaktika umumiy profilaktikadan farqli ravishda aniq shaxslar, shaxslar guruhi yoki muayyan xavf manbalariga qaratilgan bo'lib, jinoyat sodir etish ehtimoli yuqori bo'lgan holatlarni bartaraf etishga xizmat qiladi. Aynan qasddan

odam o'ldirish jinoyatlarida maxsus profilaktika choralarining samarali tashkil etilishi jinoyatning og'ir oqibatlarini oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ichki ishlar organlari tizimida faoliyat yurituvchi profilaktika inspektorlari jinoyatlarning, xususan, qasddan odam o'ldirish jinoyatlarining oldini olishda asosiy bo'g'in hisoblanadi. Ular bevosita mahalla va aholi yashash hududlarida xizmat olib borib, fuqarolar bilan doimiy muloqotda bo'lishi orqali kriminogen vaziyatni real va tezkor baholash imkoniyatiga ega.

Profilaktika inspektorlarining maxsus profilaktika doirasidagi vakolatlari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- jinoyat sodir etishga moyil shaxslarni aniqlash va hisobga olish;
- oilaviy-maishiy nizolarni barvaqt aniqlash va ularni hal etishga ko'maklashish;
- xavf guruhi vakillari bilan individual profilaktik suhbatlar o'tkazish;
- jamoatchilik tuzilmalari bilan hamkorlikda manzilli profilaktik tadbirlarni tashkil etish;
- kriminogen omillarni bartaraf etishga qaratilgan takliflar ishlab chiqish.

Mazkur vakolatlar profilaktika inspektorlariga qasddan odam o'ldirish jinoyatlarining kelib chiqish sabab va shart-sharoitlariga bevosita ta'sir ko'rsatish imkonini beradi. Ayniqsa, shaxsning xulq-atvoridagi salbiy o'zgarishlarni erta aniqlash maxsus profilaktikaning muhim jihatlaridan biri hisoblanadi.

Qasddan odam o'ldirish jinoyatlari maxsus profilaktikasining asosiy yo'nalishlaridan biri jinoyat sodir etishga moyil shaxslar bilan individual ishlash hisoblanadi. Bunday shaxslar, odatda, agressiv xulq-atvorga ega, nizoli vaziyatlarda o'zini boshqara olmaydigan, spirtli ichimliklar yoki boshqa salbiy odatlarga ruju qo'ygan bo'lishi mumkin.

Profilaktika inspektorlari tomonidan olib boriladigan individual profilaktika quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

Aniqlash – hududda jinoyat sodir etishga moyil shaxslarni aniqlash va ularning xatti-harakatlarini tahlil qilish;

Baholash – shaxsning ijtimoiy holati, oilaviy muhiti, psixologik holatini o'rganish;

Ta'sir ko'rsatish – profilaktik suhbatlar, ogohlantirishlar, ijtimoiy yordamga yo'naltirish;

Nazorat – shaxsning xulq-atvoridagi o'zgarishlarni doimiy monitoring qilish.

Mazkur jarayonda profilaktika inspektorlaridan yuqori darajadagi kasbiy mahorat, psixologik yondashuv va huquqiy bilim talab etiladi. Chunki noto'g'ri yoki yuzaki yondashuv shaxsning qarshiligini kuchaytirib, aksincha, jinoyat sodir etish ehtimolini oshirishi mumkin.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, qasddan odam o'ldirish jinoyatlarining sezilarli qismi oilaviy-maishiy nizolar zaminida sodir etiladi. Shu bois, profilaktika inspektorlarining maxsus profilaktika faoliyatida oilaviy muhitni sog'lomlashtirishga qaratilgan chora-tadbirlar muhim o'rin tutadi.

Profilaktika inspektorlari oilalarda yuzaga kelayotgan nizolarni barvaqt aniqlash uchun:

- fuqarolarning murojaatlarini tahlil qiladi;
- mahalla faollari va jamoatchilik vakillari bilan hamkorlik qiladi;
- ilgari nizoli holatlarda bo'lgan oilalarni nazoratga oladi.

Nizolarni barvaqt bosqichda hal etish, profilaktik suhbatlar va ijtimoiy yordam choralari qo'llash orqali og'ir jinoyatlarning oldini olish mumkin. Bu jarayonda profilaktika inspektorlarining vositachilik roli ham alohida ahamiyatga ega bo'lib, tomonlarni murosaga keltirish jinoyat xavfini sezilarli darajada kamaytiradi.

Qasddan odam o'ldirish jinoyatlari maxsus profilaktikasi faqat profilaktika inspektorlarining sa'y-harakatlari bilangina cheklanib qolmasligi lozim. Ushbu jarayonda davlat organlari, jamoatchilik tuzilmalari va fuqarolik jamiyati institutlari bilan samarali hamkorlik muhim ahamiyat kasb etadi.

Hamkorlik quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

- mahalla fuqarolar yig'inlari bilan birgalikda profilaktik tadbirlar o'tkazish;
- ta'lim muassasalari va ijtimoiy xizmatlar bilan axborot almashish;
- sog'liqni saqlash muassasalari orqali psixologik muammolari mavjud shaxslarni aniqlash;
- jamoatchilik nazoratini kuchaytirish.

Bunday tizimli yondashuv profilaktika inspektorlarining imkoniyatlarini kengaytiradi va maxsus profilaktikaning samaradorligini oshiradi.

Bugungi kunda profilaktika inspektorlarining qasddan odam o'ldirish jinoyatlari maxsus profilaktikasini tashkil etish faoliyatini takomillashtirish bir qator dolzarb masalalarni hal etishni talab qiladi. Jumladan:

kriminogen vaziyatni tahlil qilishda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish;

profilaktika inspektorlarining psixologik va kriminologik tayyorgarligini kuchaytirish;

individual profilaktika choralarining manzilliligini oshirish;

huquqiy tartibga solish mexanizmlarini yanada aniqlashtirish.

Mazkur yo'nalishlarda olib boriladigan tizimli islohotlar qasddan odam o'ldirish jinoyatlarining oldini olishda maxsus profilaktikaning real ta'sirchanligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Maqolada profilaktika inspektorlarining qasddan odam o'ldirish jinoyatlarining maxsus profilaktikasini tashkil etish faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari kompleks tarzda tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ushbu turdagi jinoyatlarning oldini olishda profilaktika inspektorlarining o'rni hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, ularning faoliyati jinoyatchilikka olib keluvchi ijtimoiy-ruhiy omillarni barvaqt aniqlash va bartaraf etishga qaratilgan bo'lishi lozim.

Shuningdek, maqolada qasddan odam o'ldirish jinoyatlarining sodir etilishiga ta'sir etuvchi asosiy sabab va shart-sharoitlar, xavf guruhiga kiruvchi shaxslar bilan individual profilaktik ishlarni tashkil etish, idoralararo hamkorlikni kuchaytirish hamda aholi bilan yaqin muloqot o'rnatishning ahamiyati asoslab berildi. Profilaktika inspektorlarining huquqiy bilimi, kasbiy mahorati va ma'naviy-axloqiy tayyorgarligi mazkur faoliyat samaradorligini oshirishda muhim omil ekanligi qayd etildi.

Xulosa qilib aytganda, qasddan odam o'ldirish jinoyatlarining maxsus profilaktikasini samarali tashkil etish profilaktika inspektorlarining tizimli, maqsadli va ilmiy asoslangan faoliyatini talab etadi. Bu esa o'z navbatida, jinoyatchilikning oldini olish, fuqarolarning hayoti va xavfsizligini ta'minlash hamda jamiyatda qonuniylik va huquq-tartibotni mustahkamlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlis va O'zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. 2025 yil 26 dekabr. <https://president.uz/uz/lists/view/8834>
2. Aliqulovich T. A., Shukurjon o'g'li I. J. Кибержиноятларга қарши курашнинг замонавий тенденциялари //Научный Фокус. – 2025. – Т. 3. – №. 30. – С. 33-40.
3. Aliqulovich T. A., Bahodir o'g'li B. A. Raqamli texnologiyalar orqali sodir etiladigan tovlamachilik jinoyatlariga qarshi kurashishning o'ziga xos jihatlari //Научный Фокус. – 2025. – Т. 3. – №. 29. – С. 9-14.
4. Aliqulovich T. A., Axmat o'g'li M. A. Majburiy jamoat ishlari bilan bog'liq jazoga hukm qilingan shaxslar bilan ishlashda iio profilaktika inspektorlarining asosiy vazifalari //Научный Фокус. – 2025. – Т. 3. – №. 29. – С. 4-8.
5. Aliqulovich T. A., Ilhom o'g'li B. S. Badanga og'ir tan jaroxati yetkazish bilan bog'liq jinoyatlar profilaktikasini tushunchasi va uni amalga oshirish choralari //Научный Фокус. – 2025. – Т. 3. – №. 29. – С. 87-92.

6. Aliqulovich T. A. et al. Терроризм билан боғлиқ ҳуқуқбузарликлар профилактикасини ташкил этиш этиш ва амалга оширишнинг хусусиятлари //Научный Фокус. – 2025. – Т. 3. – №. 29. – С. 15-20.
7. Aliqulovich T. A., Shavkat o'g'li C. A. Voyaga yetmaganlarga nisbatan sodir etiladigan jinsiy zo'rovonliklarning viktimologik profilaktikasi tushunchasi, turlari va ijtimoiy xavfi //Научный Фокус. – 2025. – Т. 3. – №. 30. – С. 213-219.
8. Aliqulovich T. A., Shavkat o'g'li C. A. Voyaga yetmaganlarga nisbatan sodir etiladigan jinsiy zo'rovonlik jinoyatlarini oldini olishning huquqiy asoslari //Научный Фокус. – 2025. – Т. 3. – №. 30. – С. 220-226.
9. Aliqulovich T. A., Akmal o'g'li M. A. Haq to'lanadigan jamoat ishlariga majburiy ravishda jalb etish jazosining tushunchasi va vazifalari //Научный Импульс. – 2025. – Т. 4. – №. 39. – С. 39-43.
10. Aliqulovich T. A., Nazirjon o'g'li I. D. Profilaktika inspektorining jamoat joylarida bezorilik jinoyatlarini oldini olish foliyatining tashkiliy asoslari //Научный Импульс. – 2025. – Т. 4. – №. 39. – С. 202-207.
11. Asilbek O'tkir o'g N. et al. Ma'muriy nazorat o'rnatilgan shaxslarga sud organlari tomonidan belgilangan cheklovlarga rioya etilishini nazorat qilish faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari //Ijodkor o'qituvchi. – 2025. – Т. 5. – №. 54. – С. 11-17.
12. Aliqulovich T. A., Qaxramonjon o'g'li N. J. Profilaktika inspektorining qasddan badanga yengil shikast yetkazish jinoyatlarining maxsus profilaktikasi bo'yicha faoliyatini takomillashtirish yo'nalishlari //Новости образования: исследование в XXI веке. – 2025. – Т. 4. – №. 40. – С. 147-153.
13. Таштемиров А. А. и др. Профилактика инспекторининг нодавлат нотижорат ташкилотлари билан ҳамкорлигининг ўзига хос хусусиятлари //O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali. – 2025. – Т. 4. – №. 47. – С. 189-196.